6. Золотова Г. А. К типологии простого предложения / Г. А. Золотова // Вопр. языкознания. – 1978. – № 3. – С. 49–61.
7. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія : в 2 ч. / І. К. Кучеренко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1961. – Ч. 1. – 172 с.
8. Мурзин Л. Н. Синтаксическая деривация / Л. Н. Мурзин. – Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 1974. – 170 с.
9. Мухин А. М. Функциональный анализ синтаксических элементов: На материале древнеанглийского языка / А. М. Мухин. – М. ; Л. : Наука, 1964. – 292 с.
10. Плющ М. Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення / М. Я. Плющ. – К. : Вища шк., 1986. – 175 с.
11. Русская грамматика : в 2 т. – М. : Наука, 1980. – Т. 2. – 709 с.
12. Слинько І. І. Другорядні чи поширюючі члени речення? / І. І.Слинько // Мовознавство. – 1990. – № 2. – С. 3–11.
13. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання : навч. посіб. / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.
14. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. – 515 с.

Статтю подано до редколегії
20.10.2011 р.

УДК 811.311'74

О. В. Минзак – асистент кафедри теорії та практики перекладу Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича

Вмотивованість англійських юридичних термінів-антонімів

Роботу виконано на кафедрі теорії та практики перекладу ЧНУ ім. Ю. Федьковича

Статтю присвячено зв'язку мотивації з термінологічною антонімією в англійській мові. Детально проаналізовано фонетичну, морфологічну та семантичну мотивації; запропоновано класифікацію антонімів на основі мотиваційних характеристик.

Ключові слова: термін-антонім, внутрішня форма, симетрія/асиметрія, псевдомотивація, семантичне дерево.

Мынзак А. В. Мотивированность английских юридических теминов-антонимов. Статья касается связи мотивации с терминологической антонимией в английском языке. Детально проанализировано фонетическую, морфологическую и семантическую мотивации; предложено классификацию антонимов на основании мотивационных характеристик.

Ключевые слова: термин-антоним, внутренняя форма, симметрия/асимметрия, псевдомотивация, семантическое дерево.

Mynzak A. V. Motivation of English Legal Antonyms. The article deals with the connection of terminological antonymy with motivation. It is analyses phonetic, morphological and semantic motivations; provides a classification of antonyms based on motivation characteristics.

Key words: terminological antonyms, inner form, symmetry/asymmetry, pseudomotivation, semantic tree.

Постановка наукової проблеми та її значення. Серед основних вимог до терміна (наявність класифікаційної дефініції, стислість, однозначність, системність, короткість, милозвучність та ін.), які запропонували основоположники теоретичного та практичного термінознавства Е. Вюстера та Д. С. Лотте, важливе місце посідає прозорість внутрішньої форми (ВФ), основне завдання якої полягає в чіткій орієнтації на денотат, "підказуванні" головних особливостей його значення [5, 73]. ВФС ніколи не збігається зі значенням слова, але дає змогу усвідомити взаємозумовленість його звучання та значення на основі його системних зв'язків [1, 48]. Умотивованість як кількісна і якісна харак-

© Минзак О. В., 2012

теристика ВФ [5, 77] може забезпечити системність і надійність функціонування лексики, включно і фахової. Варто також зазначити, що вмотивованість залежить не просто від взаємовідношень між формою та змістом одного знака, але й від зв'язків з іншими одиницями плану змісту всієї мови, оскільки утворення кожного нового мовного знака зумовлене станом цілої системи [7, 33].

Актуальність цієї розвідки зумовлена тим, що в роботах, присвячених термінологічній антонімії, мотиваційні характеристики такої лексико-семантичної парадигми майже не розглядаються. **Завдання** статті – аналіз антонімічних відношень в англійській правовій терміносфері з погляду мотивології як окремої дисципліни мовознавства.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Умотивованість та ВФ терміна була предметом дослідження Е. Ф. Скороходька, Т. Р. Кияка, В. Д. Бялика, М. Й. Книгницької та ін. Мотиваційні характеристики антонімічних пар розглядали у своїх працях О. І. Блінова, О. М. Тихоновий, Б. М. Морозова, С. М. Саідова, В. В. Левицька, О. О. Бурська та ін. Якщо розглядати антонімію на семіотичному рівні, то антонімічна пара являтиме собою два знаки, які об'єднані відношенням протилежності. В такому аспекті антонімія набуває особливого інтересу під час вивчення відношень між позначеним (сигніфікатом) та позначенням (сигніфікантом), що припускає білатеральна теорія мовного знака. Розглядаючи це питання, у Л. Г. Зубкової виникає низка проблематичних запитань: "Як співвідносяться семантичні розбіжності між антонімами зі звуковою формою; чи можна говорити про певну ступінь звукових розбіжностей такою ж мірою, як ми говоримо про ступінь семантичних розбіжностей, а якщо й так, то чи пов'язана ця ступінь звукових розбіжностей зі ступінню близькості/віддаленості значень, і, врешті решт, чи існує співвідносність лексико-семантичних категорій, їх системна зв'язність у плані вираження, чи вона обмежується тільки планом змісту" [6, 350]. Дослідниця намагається дати відповідь на ці запитання, використовуючи акцентуацію в якості основного об'єкта дослідження. Л. Г. Зубкова робить такий висновок: "Чим сильніше протиставлені знаки в семантичному плані, тим подібніші їх акцентні характеристики. Таким чином, семантична протилежність антонімів корелює зі зближенням акцентних характеристик. Отже, антонімія представляє логічний та системозумовлений тип відхилення від ідеального, симетричного співвідношення позначеного та позначення" [6, 351]. У такому аспекті релевантним є поняття ВФ як "перекидного містка" від звукової оболонки до значення [5, 74].

Існує думка, що вмотивованість терміна є вторинною щодо вмотивованості слова, тобто немотивоване слово в мові, ставши терміном, стає вмотивованим. Незважаючи на це, ВФ виконує низку функцій у структурі терміна, а саме: 1) за допомогою позначення мотиваційної ознаки наукового поняття ВФ допомагає представити наукове поняття цілісно, тобто виконує репрезентативну функцію; 2) сприяє більшій точності терміна; 3) бере безпосередню участь у систематизації наукових понять; 4) умотивованість термінів – один із важливих факторів збереження самобутнього й національного характеру термінології певного фаху [1, 105–106]. У термінотворенні важливо максимально використовувати інформаційне навантаження терміна і з обачністю ставитися до фактора його вмотивованості, оскільки вдало підібрана ВФ для терміна може слугувати засобом пізнання та розвитку наукового поняття [1, 105–106].

Задля групування антонімічних пар за мотиваційними характеристиками ми використали класифікацію вмотивованості, яку запропонував С. Ульман, що передбачає фонетичну, морфологічну та семантичну мотивації [9, 296].

Фонетична вмотивованість ґрунтується на тому, що звукова структура імені виявляється, певною мірою, ізоморфною структурою позначуваного предмета чи явища [9, 297]. Щодо вмотивованості антонімічних пар, то фоносемантичні експерименти (на матеріалі англійської мови) [8] дали змогу зробити висновок, що слова-синоніми характеризуються більшою фонетичною подібністю, ніж слова-антоніми. Аналіз впливу фоносемантики на парадигматичне відношення слів знаходимо також у роботі О. О. Бурської [2], де авторка робить висновок, що існує чітка тенденція до підтримки значення антонімії антонімікою звукового змісту, проте така тенденція характерна для російської мови. В іншій роботі [4] на основі фоносемантичного аналізу 200 антонімічних рядів у російській мові виокремлено три групи антонімів: 1) які виражають протилежність на фоносемантичному рівні; 2) які не повною мірою виражають фоносемантичну протилежність; 3) які не виражають протилежності на фоносемантичному рівні. Фоносемантична розробка проблеми антонімії на матеріалі англійської мови також має довготривалу історію дослідження. Ще в 1933 р. С. Ньюмен [10], досліджуючи

фонетичний склад 500 англійських слів зі значеням "малий" та "великий", не виявив істотної різниці між фонетичними характеристиками антонімічних груп. Така відсутність вмотивованості антонімічних пар на фонетичному рівні може бути характерною і для термінологічної антонімії, оскільки в термінологічному фонді використовуються майже ті самі опозити, що й у загальновживаній мові. Відсутність/наявність мотиваційних характеристик антонімічних утворень у фаховому лексиконі не підтвердили чи спростували певні фоносемантичні й психолінгвістичні експерименти.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Морфологічна вмотивованість виявляється найпростішим способом структурування матеріальної сторони слова [9, 296]. Така вмотивованість визначається, передусім, словотвірною моделлю лексичної одиниці [7, 37], тобто зв'язком значення слова і його морфологічної структури [5, 80]. Цей вид умотивованості найпоширеніший серед юридичних термінів-антонімів. Актуалізація мотиваційних відношень можлива завдяки протиставленню таких словотвірних моделей: *однокоренева лексична одиниця – заперечний префікс + однокоренева лексична одиниця*, тобто антонімічні пари відрізняються наявністю/відсутністю префікса, напр.: *accountable – unaccountable, active – inactive, legitimate – illegitimate, trust – antitrust, to allow – to disallow, to direct – to misdirect, to validate – invalidate, to criminalize – decriminalize* та ін. Аналіз фактичного матеріалу показав, що суфікси також можуть брати участь у морфологічному типі мотивації, напр.: *alienor – alienee, grantor – grantee, franchiser – franchisee, obligor – oblige, employer – employee* та ін. Якщо використовувати термінологію томської мотиваційної школи, то серед досліджуваних нами термінологічних протичленів можна виокремити структурний тип умотивованості – результат мотивації певного слова одноструктурною лексичною одиницею [1, 56], наприклад: *accidentAL – intentionAL*, *legislatIVE – executIVE*, *negatIVE – positIVE, to aggravATE – to extenuATE, internAL – externAL, inferIOR – superIOR*. Під час структурної мотивації варто бути обачним із псевдоафіксами – частинами лексичної одиниці, які лише формально нагадують афікс, але таких функцій у структурі слова не виконують, як-от: *to give – to receive*. У таких псевдомотивованих знаків ономасіологічна ознака вважається умовним, формальним мотиватором, семантика якого ніяк не впливає на формування значення слова.

Семантична вмотивованість – це зумовленість значення певного найменування (імені) значенням імені іншого предмета (тобто образність, переусвідомлення) [5, 80]. Такий процес грунтується на асоціативності й образності людського мислення та опосередковує процеси метафоризації. Щодо семантичної мотивації термінів, то, як ми вже зазначали, вони всі є вмотивовані щодо загальновживаної лексики, при цьому процес термінологізації охоплює і кількісний, і якісний аспекти семантичних змін. Так, правничі терміни-антоніми: *absent – present, to win – to lose, good – bad, to leave – to take* та ін. на синхронному зрізі не характеризуються прозорою ВФ, але на діахронному їхня ВФ зводиться до етимологічного значення. Детально розглянемо ВФ одного із найпоширеніших протиставлень у правничому лексиконі: *criminal – civil*. Якщо термін *criminal* характеризується як структурною, так і лексичною вмотивованістю, то його антипод *civil* – ні. Хоча у цієї терміноодиниці наявна "віддалена" ВФ, змістова вмотивованість зумовлена латинським походженням: *"relating to a citizen, relating to public life, befitting a citizen*" (Online Etymology Dictionary). На думку Т. Р. Кияка, така ВФ є напівекспліцитною, оскільки з погляду нефахівця такий термін має суто імпліцитну внутрішню форму, а для фахівця набуває чіткої внутрішньої форми, яка є результатом мотивації [5, 71].

Щодо вмотивованості антонімічних терміносполучень, то тут певною мірою можна спостерігати більш прозору ВФ. Лексичне значення словосполучення не є простою арифметичною сумою значень складових частин і в більшості випадків його не можна вивести зі значень семантичних елементів, що входять до складу слів [5, 73], ось чому значну роль в експлікації денотату тут відіграє ВФ. Для експліцитного представлення ВФ терміносполучень ми використали методику побудови семантичного дерева внутрішньої форми та лексичного значення. Семантичне дерево відображає семантику мовної одиниці, включно із семантичними зв'язками, і семантичною структурою одиниці. На рисунку 1, який представляє ВФ терміносполучення *lawful force*, вершини, які розміщені нижче головної вершини (кореня дерева), відповідають значенню словосполучення та є безпосередніми граматичними складниками лексичної одиниці [3, 10].

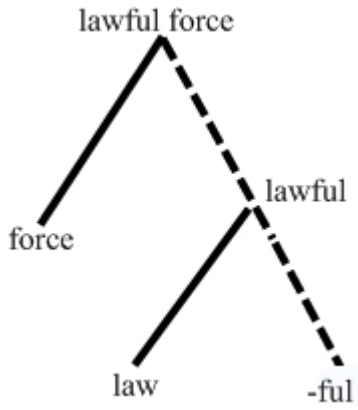

Рис. 1. *Семантичне дерево внутрішньої форми терміна lawful force*

Семантичне дерево на рисунку 2 складається з вершини, яка відображає лексичне значення, а вершини, розміщені нижче, відповідають безпосереднім семантичним складникам, які формують значення [3, 10].

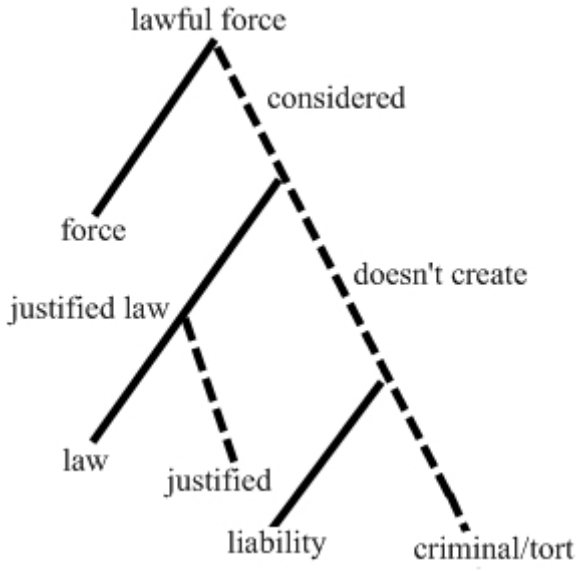

Рис. 2. *Семантичне дерево значення терміна lawful force*

Для характеристики вмотивованості потрібно визначити, наскільки ВФ вкладається у значення і яка частка значення покривається ВФ лексичної одиниці. Це дасть змогу встановити кількісний показник умотивованості. Такий показник обчислюється, виходячи з числа семантичних елементів, які одночасно наявні в лексичному значенні та ВФ терміна, і являє собою середнє арифметичне двох параметрів: повноти й точності вмотивованості. Повнота визначається кількістю й питомою вагою тих складників значення терміна, які відображені у ВФ. Точність же визначається кількістю й питомою вагою морфем терміна, значення яких відповідають семантичним складникам терміна [3, 12–13]. Відповідно, показник семантичного дерева ВФ: 0,5 + 0,5 / 2 = 0,75; семантичного дерева значення: 0,5 + 0,13 = 0,63. Середнє арифметичне значень двох дерев становить 0,64. Ступінь умотивованості коливається в діапазоні від нуля (невмотивований термін) до одиниці (максимальний ступінь вмотивованості). У нашому випадку терміносполучення *lawful force* цілком вмотивоване, тобто існує можливість вивести значення терміносполучення із його складників. Щодо протилежного терміна *unlawful force*, то він характеризується такою ж умотивованістю, як і позитивний елемент пари, оскільки заперечний префікс буде виконувати функцію структурного мотиватора й буде також локалізований на семантичному дереві ВФ і значення.

Умотивованість як властивість слова можна використати як типологічну ознаку для класифікації антонімів. Як доповнення до семантичної й структурної класифікацій антонімів О. І. Блінова виокремлює класи (розряди) антонімів у їх відношенні до вмотивованості/невмотивованості [1, 86]. Зважаючи на це, можна виокремити розряди антонімів, компоненти яких характеризуються вмотивованістю (МА – МА), напр.: *criminal – lawful, internal – external, creditor – debtor, defender – prosecutor, accidental – intentional, claimant – defendant* та ін.; розряд антонімів, у якому один із членів вмотивовані, а інший – невмотивований (МА – НМА), напр.: *criminal – fair, perpetrator – victim, landlord – tenant, unjudicial – forensic, dangerous – safe, compensation – damage, legitimate child – bastard* та ін.; клас антонімів, у якому обидва компоненти представлені невмотивованими лексичними одиницями (НМА – НМА), напр.: *to buy – to sell, to win – to lose, good – bad, drunk – sober, major – minor, subject – object, to enter – to leave* та ін.

Висновки. Термінологічну антонімію як конструктивний елемент фахового лексикону, будучи частиною лексичної системи мови, можна описати не тільки з погляду парадигматики й синтагматики, але й епідигматики – асоціативно-деривативних відносин між лексичними одиницями. Явище мотивації антонімів на різних рівнях вкотре підтверджує факт системності й структурності цієї парадигми, а наявність ВФ у структурі слів-опозитів вказує на зв'язок з мисленням.

Список використаної літератури

1. Блинова О. Й. Мотивология и ее аспекты / О. Й. Блинова. – [Изд. 3-е, испр. и доп.]. – М. : КРАСНАД, 2010. – 304 с.
2. Бурская Е. А. Фоносемантический аспект антонимии в русском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е. А. Бурская. – М., 1990. – 16 с.
3. Бялик В.Д. Структурно-семантические особености и мотивированость научно-технических терминов в современном языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / В. Д. Бялик. – Киев, 1986. – 25 с.
4. Васильева Е. А. Фоносемантическая характеристика основных лексических категорий: антонимия и синонимия : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е. А. Васильева. – Тула, 2004. – 171 с.
5. Д'яков А. С. Основи термінотворення: семантичний та соціолінгвістичний аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Вид. дім "КМ Academia", 2000. – 218 с.
6. Зубкова Л. Г. Принцип знака в системе языка / Л. Г. Зубкова. – М. : Языки славян. культуры, 2010. – 752 с.
7. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения / Т. Р. Кияк. – Киев : УМК ВО, 1989. – 104 с.
8. Комарницкая Л. А. Субъективный и объективный звуковой символизм в английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Л. А. Комарницкая. – Одесса, 1985. – 17 с.
9. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница : НОВА КНЫГА, 2006. – 512 с.
10. Newman S. S. Further experiments in phonetic symbolism / S. S. Newman // American Journal of Psychology. – 1933. – № 45. – P. 53–74.

Статтю подано до редколегії
10.11.2011 р.

УДК 811.161.2'367.622.12

О. Г. Нестерчук – старший лаборант Західнополіського ономастико-діалектологічного центру Волинського національного університету імені Лесі Українки

Апокопа із суфіксацією у варіантах власних жіночих імен жителів Маневицького району Волинської області

Роботу виконано в Західнополіському ономастико-діалектологічному центрі ВНУ ім. Лесі Українки

У статті проаналізовано жіночі варіанти імен жителів Маневиччини, утворені за допомогою апокопи та апокопи із суфіксацією. Виявлено малопродуктивні та непродуктивні словотвірні типи зі зменшено-пестливими та згрубілими відтінками у значенні.

Ключові слова: власні імена, варіанти, апокопа із суфіксацією, малопродуктивні та непродуктивні типи.

© Нестерчук О. Г., 2012